

Судаков С.М.

<https://orcid.org/0009-0000-4813-9827>

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

ПОЛЕМІКА МІЖ ПРЕСВІТЕРІАНАМИ ТА ІНДЕПЕНДЕНТАМИ В 1640– РОКАХ ЯК ЕТАП КОНФЕСІЙНОЇ ДИФЕРЕНЦІАЦІЇ

У статті, спираючись на концепцію конфесіоналізації, розроблену німецькими дослідниками В. Райнхардом та Г. Шиллінгом, здійснено спробу дослідити дискурс полеміки між пресвітеріанами та індепендентами в Англії в 1640-х рр. Події Англійської революції розглянуто крізь призму релігійно-інституційних процесів, що відображали складний онтологічний, соціальний та суспільно-політичний процес формування та утвердження нових релігійно-церковних структур, що претендували на її політичний вплив.

Наголошено на еволюції історіографічних поглядів щодо подій Англійської революції та ролі релігійних інституцій у перебігу та наслідках цих подій. Зокрема, виокремлено сприйняття суспільно-політичних змін крізь призму як загальноєвропейських процесів, так і внутрішньо-англійських релігійних трансформацій.

Окреслено основні віхи Громадянської війни в Англії, що були безпосередньо пов'язані із релігійним фактором. Зокрема, висвітлено суть еклезіологічного розколу між пресвітеріанським баченням розвитку Церкви як жорстко структурованої державної інституції, та індепендентським поглядом на автономію конгрегацій й важливості ролі особи.

Окрему увагу зосереджено на персоналізованому вимірі полеміки на прикладі «памфлетного протистояння» між Томасом Едварсом та Кетрін Чідлі. Більш предметно зосереджено увагу на постаті й діяльності К. Чідлі як прикладі не лише релігійних трансформацій суспільства, а й своєрідної феміністичної предтечі подальших соціальних зрушень у патріархальному суспільстві. Наголошено, що публікація Т. Едварса «Гангрена» стала своєрідним маніфестом пресвітеріанського ригоризму й догматики. Тоді як памфлети К. Чідлі репрезентували жіночу суб'єктність у тогочасному богословському дискурсі й були голосом релігійних менишин.

Окреслено роль індепендентів у Довгому парламенті та у створенні Нової моделі армії й радикалізації політичних ініціатив. Також побіжно згадано ставлення до проявів католицизму та рух левеллерів.

У результатах наголошено, що події Громадянської війни та полеміка 1640-х рр. заклали підвалини подальшого формування в Англії релігійної толерантності та інших демократичних змін.

Ключові слова: Англія, Громадянська війна, індепенденти, К. Чідлі, Карл I, О. Кромвель, пресвітеріани, пуритани, рух левеллерів, Т. Едвардс.

Постановка проблеми. Перш ніж зупинитися безпосередньо на полеміці, яка розгорнулася між пресвітеріанами та індепендентами в окреслений період, варто зробити побіжний історичний екскурс задля окреслення загальної політичної ситуації, яка склалася на той час в Англії. Йдеться про події Англійської революції, а радше – про їх інтерпретацію в історіографії цієї країни.

У XIX ст. ці події розглядалися як масштабний переворот і конституційна боротьба між абсолютистським монархом та демократичним парламентом. Панівною була думка про те, що боротьба ознаменувала шлях до ліберальної демократії,

конституційної монархії та парламентського суверенітету. О. Кромвель мав репутацію визволителя англійського народу та героя демократії. Такий підхід був дещо спрощеним та не відображав низку нюансів чи тонкощів людського фактора. З утвердженням марксистських поглядів, починаючи з 1940-х рр. події Англійської революції трактувалися як класова боротьба. Було заведено вважати, що купецькі та комерційні прошарки населення виступали за парламентську свободу, сприяючи таким чином формуванню нового парламентаризму, який був тісно пов'язаний із протестантською економічною етикою. На 1970-ті рр.

сформувалася ревізійністська наукова думка, яка відкинула обидві вище згадані концепції. Проблема подій розглядалася із значно більш ширшої перспективи. У полі зору опинилися місцеві інтереси та вподобання, роль характеру та королівської влади Карла I, перебіг подій на території Англії, Шотландії та Ірландії. На особливу увагу заслуговував релігійний фактор, уся складна мозаїка релігійних переконань, що лежали в основі того, хто з ким і хто проти кого воював між 1629 і 1660-ми рр. На думку багатьох істориків, саме релігія, а не політичні, економічні чи соціальні чинники, були рушійною силою буремних подій XVII ст. Ці події часто трактують саме як релігійні війни, що цілком вписується у ширший європейський контекст інших релігійних баталій, що охопили низку країн у цей період [9].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження релігійних процесів у ранньомодерній Європі часто базується із залученням концепції конфесіоналізації, яка була ґрунтовно розроблена В. Райнхардом та Г. Шиллінгом [17; 18]. Однак запропонована німецькими дослідниками концепція не є універсальною. Вона радше слугує рамкою для вивчення процесів, пов'язаних із релігійно-світоглядними та суспільно-політичними змінами у різних країнах Європи в окреслений період. Що стосується Англії, то Дж. Боссі робить наголос на сильній збереженості католицького впливу [2]. А М. Ган взагалі вкрай критично оцінює універсальність запропонованих пропозицій конфесіоналізації, зважаючи на специфіку перебігу реформаційних процесів в Англії [10].

Інформативною є публікація П. Елліотта (P. Elliott), присвячена еклезіологічній полеміці між К. Чідлі та Т. Едвардсом. На прикладі їхнього протистояння висвітлюється масштабне протистояння між короною і парламентом [6]. Я. Чунг (Y. Chung) також зосередився навколо аналізу поглядів пресвітеріан та індепендентів щодо бачення Реформації та її впливі на суспільство [4]. Пресвітеріанське представництво в парламенті Англії 2 липня 1644 р. – 3 червня 1647 р. стало предметом наукової уваги для М. П. Махоні (M. P. Mahony), зокрема, з акцентом на діяльності графа Ессекса [12]. Р. Д. Бредлі (R. D. Bradley) вивчав пресвітеріанські та індепендантські конфлікти 1640-1648 рр. на прикладі Вестмінстерської асамблеї та памфлетної літератури [3]. Е. Хьюз (A. Hughes) досліджував питання релігійної свободи за часів Олівера Кромвеля [11]. Проблемами церковного управління у Довгому парламенті 1640-1643 рр. цікавилася Е. В. Гейнс

(A. V. Gaines), зосередившись на причинах обрання депутатами пресвітеріанства [7].

Постановка завдання. Мета статті полягає у спробі поглянути на події Громадянської війни в Англії крізь призму релігійної диференціації та на прикладі полеміки між пресвітеріанами й індепендентами продемонструвати процес конфесійного розмежування в межах пуританізму.

Виклад основного матеріалу. Король Генріх VIII зосередив у своїх руках владу як над церквою, так і над державою, утвердивши протестантське християнство як основу своєї влади і своїх володінь. Однак вже після його правління заклалися передумови для жорсткого протистояння двох релігій у його королівстві, що спалахне під час Англійської громадянської війни в наступному столітті, а також спричинить масштабні конфлікти на європейському континенті під час Тридцятирічної війни. Після його смерті у 1547 р. і до початку Громадянської війни у 1642 р. на престолі побувало п'ять персон, ще й відбулася зміна династії Тюдорів на династію Стюартів. Протягом років, які є предметом наукової уваги у нашій статті, на троні був Карл I (1625–1649 рр.). До 1642 р. по Європі вже понад два десятиліття вирувала війна. Католики і протестанти завзято знищували один одного у країнах Північної та Центральної Європи. Всередині самої Англії зростало невдоволення правлінням Карла I. Ми не будемо зупинятися на причинах нелюбові до монарха, лише наголосимо, що у різних населених пунктах спостерігалось загострення між представниками різних політичних симпатій. Одні були католицькими та роялістськими, на противагу протестантським або пуританським та парламентським. Тридцятирічна війна докотилася до Англії у формі війни громадянської. Армії короля і парламенту вперше зіткнулися у двобої у Еджхіллі у жовтні 1642 р. Однак битва була безрезультативною. Обидві армії переміщалися країною, намагаючись знекровити суперника шляхом руйнування логістики та комунікації або ж через облогу фортець і замків. Зрештою, король Карл I був захоплений, засуджений за державну зраду і страчений у 1649 р., хоча сам конфлікт тривав ще до 1651 р. Корону успадкував його син, Карл II. Однак, попри наявність нового монарха, Англію фактично змінила Англійська Співдружність, якою фактично керував Олівер Кромвель, парламентський діяч, який мав титул лорда-протектора Англії. Карл II був засланий, а в країні правила диктатура. О. Кромвель був пуританином, так само як і ліберальний мислитель Джон Локк, які виступали за очищення

Англiканської церкви вiд будь-яких проявiв католицизму. О. Кромвель оприлюднив низку законодавчих iнiцiатив, спрямованих проти католикiв, якi у незначнiй кiлькостi були в Англiї та Шотландiї, але чисельними в Iрландiї. Вiн засуджував офiцiйну полiтику релiгiйної терпимостi, яка стосувалася рiзноманiття протестантизму. Попри свою владу, О. Кромвель не сприяв зменшенню напруги в суспiльствi, яка виникла внаслiдок вiйни. Вiн помер у 1658 р., пiсля чого його син Ричард швидко втратив вплив у королiвствi. До 1660-го р. було вiдновлено монархiю, коли Карл II повернувся iз вигнання, але це вже виходить за хронологiчнi межi нашої статтi [23].

Це був час полiтичного радикалiзму, що супроводжувався гострими суперечками навколо релiгiї мiж католиками та англiканами, англiканами й неконформiстськими протестантами, а також мiж рiзними протестантськими напрямками. Полiтичнi зрушення були нерозривно пов'язанi з дискусiями про природу буття [5]. За часiв правлiння О. Кромвеля в суспiльне життя були впровадженi суворi пуританськi норми поведiнки, якi вимагали дотримання бiблiйних принципiв. Будь-якi прояви богохульства суворо переслiдувалися. Англiя фактично перетворилася на краiну без розваг: театри були зачиненi, святкування забороненi, особливо тi, де передбачалося вживання алкоголю. Найважливишим i найбільш шанованим днем стала недiля, яка вiдводилася виключно для вiдвiдин церкви та читання Бiблiї в сiмейному колi з наголосом на покаяння. Будь-хто, старший за 14 рокiв, мiг бути покараний у разi, якщо його ловили в недiлю за якоюсь неналежною поведiнкою. Було навіть запроваджено певний стиль одягу, заснований на строгих i скромних костюмах темних тонiв, якi не вiдповiдали сучасним модним тенденцiям. Водночас пуританство мало й свої позитивнi моменти. Наприклад, для поширення релiгiйних знань громаду заохочували вiдправляти дiтей до школи [16].

Ще на початку вiйни релiгiйнi дебати охопили Англiю. Зокрема, на початку 1640-х рр. у парламентi виникли суперечки мiж пресвітеріанами, якi прагнули якомога швидше закiнчити вiйну, тому були зацiкавленi у переговорах з Карлом I, й iндепендентами, якi, навпаки, прагнули до iнтенсифiкацiї вiйни, щоб нав'язати королю свої умови. Загалом, назви «пресвітеріани» та «iндепенденти» («незалежнi») вказують на розбiжностi щодо поглядiв на те, як має бути органiзована Церква. Пресвітеріани прагнули Церкви, якої керують старiйшини, що суворо дотримуються доктрин. Тодi

як iндепенденти виступали за терпимiсть щодо неконформiстських конгрегацiй. Це є одним iз свiдчень того, як релiгiя впливала на багато розбiжностей у Громадянськiй вiйнi [15].

Зiткнення мiж Карлом I i парламентом знайшло своє бiльш вузьке вiдображення у царинi еклезиологiї. Зокрема, з 1641 р. здобули популярнiсть погляди Кетрiн Чiдлi, якi оформилися ще до 1620-х рр. У своїй публiкацiї вона вiдстоювала iдею незалежностi [6]. К. Чiдлi народилася близько 1598 р. У 1616 р/ вона одружилася з Денiелом Чiдлi, кравцем iз Шрусберi, i в тому ж році народила їхнього первiстка, Семюеля Чiдлi. У наступнi тринадцять рокiв у подружжя з'явилося ще семеро дiтей. У 1626 р. її з чоловіком звинуватили в ухиланнi вiд вiдвiдування церкви. Через цей конфлiкт iз церквою сiм'я була змушена переїхати до Лондона, де жiнка приєдналася до руху незалежних. У 1632 р. вона разом iз Денiелом почала дружити з Джоном Лiлберном, на якого значний вплив мали працi Джона Фокса. У 1637 р. Дж. Лiлберн познайомився з Джоном Баствiком, пуританським проповiдником, який за критику релiгiйних поглядiв архiєпископа Кентерберiйського Вiльяма Лауда був покараний вiдрiзанням вух. Дж. Лiлберн запропонував допомогу Дж. Баствiку в його боротьбi проти англiканської церкви. У результатi було вiрiшено, що Дж. Лiлберн вiдправиться до Нiдерландiв для органiзацiї друку книги, написаної Дж. Баствiком. К. Чiдлi вiрiшила стати проповiдницею. Це було настiльки незвичайно для жiнки, що привернуло увагу Томаса Едвардса, який на той час працював в Елдгейтi у церквi Святого Ботольфа. Сам Т. Едвардс був рiшуче налаштований проти таких пуританських груп, як анабаптисти та конгрегiоналiсти. Й навіть прагнув до їх придушення. Т. Едвардс попереджав про зростання числа радикальних проповiдникiв, якi мандрували краiною, серед яких були й жiнки. Адже, якщо виходити з послання святого Павла, це є неприйнятним, оскiльки жiнки повиннi бути вдома, у покорi, i за усiма роз'ясненнями звертатися до своїх чоловікiв. У вiдповiдь на це К. Чiдлi почала також писати релiгiйнi памфлети. У листопадi 1640 р. було опублiковане «Виправдання незалежних церков Христа». На 81 сторiнцi тексту авторка спростовувала аргументи лондонського проповiдника Т. Едвардса на користь iєрархiчного та централiзованого управлiння Церквою. Т. Едвардс побоювався, як влучно зазначала К. Чiдлi, що релiгiйна терпимiсть поколиває владу чоловікiв, якi були господарями своїх дружин, дiтей та слуг. Проповiдниця стверджувала,

що Церквам не потрібні пастори чи вчителі, адже всі люди, мають свій голос і мають право на його звучання. Ба більше, вона припустила, що навіть найскромніші члени суспільства краще підходять для створення церков, аніж хитрі священники. На завершення К. Чідлі визнала свою готовність до публічних дебатів з Т. Едвардсом на тему релігійних відокремлень. Все це лише посилює репутацію останнього як противника толерантності [8].

Тим часом 4 січня 1642 р. Карл I відправив своїх солдатів для арешту Джона Піма, Артура Хазельріга, Джона Гемпдена, Дензіла Холлеса та Вільяма Строда. Але їм вдалося втекти до прибуття солдатів. Члени парламенту відчували загрозу з боку короля, тому вирішили формувати власну армію. Після невдачі з арештом членів парламенту, Карл I утік із Лондона і сформував армію роялістів (кавалерів). Його противники створили парламентську армію круглоголових, що й поклато початок Громадянської війни в Англії. За твердженням Б. Меннінга, війна становила серйозну загрозу для патріархальної сім'ї. Оскільки релігійні переконання могли призвести до незалежності дружин від своїх чоловіків, дітей від батьків, а слуг від господарів. У січні 1645 р. світ побачила публікація К. Чідлі «Новорічний подарунок містеру Томасу Едвардсу». У тексті йшлося про те, що англіканська церква була не істинною, а деформованою, оскільки, не допускаючи усіх своїх прихильників до таїнств, «кинула Божі святині собакам». Авторка відкидала ідею про те, що віротерпимість може призвести до терпимості гріхів. У відповідь на памфлет Т. Едвардс написав, що К. Чідлі зухвала, нахабна й стара жінка, що у ті часи прирівнювалось ледь чи не до найбільшого богохульства. У цей період К. Чідлі зближується з рухом левеллерів, входячи до кола таких діячів, як подружжя Лілбернів та Овертонів, Вільям Волвін, Джон Вайлдман та Томас Прінс. У вересні 1647 р. під проводом В. Волвіна група ініціювала петицію з радикальною програмою реформ: від запровадження загального чоловічого виборчого права та релігійної свободи до скасування монархії, Палати лордів і цензури. Економічні вимоги передбачали податкові пільги для малозабезпечених та обмеження відсоткових ставок. Політичне протистояння загострилося у лютому 1649 р. після виходу памфлету Джона Лілберна «Нові ланцюги Англії відкриті», де автор гостро критикував владу Державної ради та маріонеткового парламенту. Після публічної презентації чергового памфлету біля Вінчестер-Хауса, Лілберна та його соратників було заарештовано за звинуваченням у державній

зраді. Символічним моментом цього конфлікту став епізод у Державній раді, коли Кромвель, усвідомлюючи загрозу з боку левеллерів, вимагав розбити їх вщент, аби не дати їм знищити чинну владу. Перебуваючи в ув'язненні, лідери руху продовжували апелювати до суспільства, викриваючи репресії проти преси та солдатів, які намагалися захистити свої права через петиції [22].

У 1641 р. Т. Едвардс опублікував «Аргументи проти незалежного урядування окремих конгрегацій». На його думку, Він стверджував, Римо-католицька церква перебувала у занепаді. А Реформації загрожують нові помилки у вигляді різних радикальних сект. Для нього справжньою церквою була та, у якій панували настанови, порядок і мир. При цьому терпимість є загрозою для соціального ладу. У 1646 р. він опублікував свою знамениту «Гангрено», у якій стверджував, що має достовірну інформацію щонайменше про 300 ересей та помилок, які проповідують в Англії протягом останніх кількох років. Він попередив парламент про небезпеку релігійного розсіювання та терпимість як диявольський задум. Також він звернувся до пресвітеріальних очільників Англії з тим, що їхні настанови про заборону вірянам проповідувати не мали жодного впливу й сподівався на суд Божий (у вигляді мору) за таке непотребство. Ця книга, обсягом понад 800 сторінок, стала бестселером свого часу. Автор вбачав в індепендентах головну проблему, а терпимість асоціював із гангреною – повзучою хворобою, яка, якщо її не зупинити, зруйнує все тіло.

Т. Едвардс розкритикував капелана Нової модельної армії (прибічників О. Кромвеля, які поділяли його вкрай пуританські погляди) [20] Хью Пітерса та К. Чідлі, про яку йшлося вище, за заснування своєї церкви у Бері-Сент Едмундс. Однак головне вістря його критики було спрямоване на засновників руху левеллерів. Рух левеллерів як радикальне крило виник під час Громадянської війни. Його діячі виступали за демократію, народний суверенітет та особисті права й прагнули вирішити наявні соціальні та економічні проблеми, що були породжені війною та нерівністю тогочасного суспільства. Впливові діячі руху, такі як Джон Лілберн, Річард Овертон та Вільям Волвін, мобілізували підтримку за допомогою памфлетів та петицій. Зростання рівня безробіття, недостатня представленість прибічників у парламенті, загальне загострення економічної ситуації сприяло популярності левеллерів. Вони, окрім економічних та юридичних вимог, підтримували

й релігійну терпимість. Ними була запропонована «Угода народу» – радикальна конституція, яка була спрямована на встановлення республіканського ладу як альтернативи монархії. Однак, попри усі зусилля, рух левеллерів зіткнувся із придушенням насамперед з боку О. Кромвеля та військової еліти. Це все, зрештою, призвело до його занепаду наприкінці 1640-х рр. Менше з тим, ідеї левеллерів заклали підвалини для наступних демократичних рухів, що виступали за підзвітність уряду та підкреслювали важливість громадянських свобод [13].

Переймаючись зростанням влади таких військових лідерів, як Томас Ферфакс, Олівер Кромвель та Томас Гаррісон, Т. Едвардс закликав до розпуску армії парламенту. Його підтримав провідний пресвітеріанець Дензіл Холлес. Однак швидко стало зрозуміло, що влада тепер належала індепендентам, тому Т. Едвардс утік до Амстердама влітку 1647 р. та невдовзі помер [21].

Індепенденти, напевно, були найпотужнішими та найуспішнішими політичними фракціями Довгого парламенту (The Long Parliament). Їм належала провідна роль у найсміливіших політичних ініціативах парламенту та, як наслідок, у сприянні виграшу Громадянської війни проти Карла I. На початку 1644 р. було створено головний виконавчий орган Довгого парламенту, Комітет обох королівств, а вже наступного року ухвалено законодавство, що стало основою для формування Нової моделі армії. Ці ініціативи значною мірою належали депутатам і перам, яких пізніше назвали індепендентами. Ба більше, саме радикальні представники цієї групи відіграли ключову роль у подіях, які привели до страти короля Карла I 30 січня 1649 р. Склад депутатів і колег, що належали до фракції індепендентів, а також причини їхньої приналежності, викликали численні дискусії як серед сучасників, так і серед істориків. Невизначеність здебільшого пов'язана із самою назвою «індепенденти», яка не відображає приналежності до конкретного політичного руху, а походить від невеликої групи пуританських богословів, що брали участь у Вестмінстерській асамблеї, консультативному органі парламенту з питань релігії. Ці релігійні незалежні до початку 1644 р. вступили в конфлікт із більшістю своїх колег через підтримку конгрегацій, які були незалежними від пресвітеріанської національної церкви. Депутати та колеги Довгого парламенту, що здебільшого підтримували незалежних у їхньому протистоянні пресвітеріанам, отримали назву політичних незалежних. Серед них деякі дійсно були ревними

пуританами й членами зібраних конгрегацій за межами пресвітеріанської системи. Однак тепер очевидно, що для більшості політичних незалежних не було характерно належати до таких конгрегацій, і навіть самі погляди окремих із них не завжди відповідали пуританській традиції. Водночас вони не виступали проти пресвітеріанської церкви, якщо та залишалася під суворим парламентським контролем. Їхня підтримка релігійних незалежних та незгода з ригоризмом пресвітеріан базувалися на ідеї обмеженої терпимості до певних категорій пуритан, які з совісних міркувань відмовлялися підпорядковуватися централізованій пресвітеріанській владі [19].

Отож, наприкінці XVI та на початку XVII ст. пуритани використовували парламент для проведення кампаній, спрямованих на те, щоб зробити Церкву більш протестантською. За правління Карла I вони активно виступали проти того, що вважали відродженням католицьких практик і ідей. Ці суперечки стали однією з причин, які призвели до Громадянської війни в 1642-1646 рр. Ще до початку військових дій, у 1641 р., єпископів позбавили їхньої участі в парламенті. Після перемоги парламент скасував Англійську церкву. Хоча політики намагалися створити нову офіційну церкву, ці ініціативи наштовхнулися на опір з боку прихильників багатьох неформальних релігійних рухів, таких як квакери та баптисти, які почали виникати, заповнюючи створений вакуум. Англійська церква була відновлена під час Реставрації, однак її структура, доктрина та права нових релігійних груп здійснювати обряди поза її рамками залишалися джерелом політичних суперечок. Закон про єдність 1662 р. був неприйнятним для багатьох пресвітеріанських наступників пуритан. Дисидентам або нонконформістам, які відмовлялися прийняти доктрину Церкви, було заборонено проводити релігійні обряди відкрито на основі низки парламентських актів. Крім того, їм не дозволяли займати державні посади через Закон про випробування 1673 р. Хоча проводилися спроби зробити практику Церкви більш прийнятною та забезпечити толерантність для тих, хто не належить до її структури, ці зусилля провалилися, частково через побоювання, що вони могли сприяти більшій свободі для католиків. Лише після революції 1689 р. стало можливим здійснити політичні зміни для запровадження релігійної толерантності [14].

Підбиваючи підсумки, звернемося до дефініції «конфесіоналізація», яка зазвичай потрібна для позначення періоду раннього Нового часу

в країнах Європи, що характеризувався, поміж іншого активним і експресивним процесом формування та утвердження впливу нових релігійно-церковних структур, що суттєво вплинули на подальших культурно-цивілізаційний розвиток суспільства. Прикметно, що релігійні та політичні взаємовпливи були постійними й часто визначали характер один одного. Г. Р. Шмідт виокремлює основні характеристики процесу конфесіоналізації:

- територіалізацію;
- секуляризацію;
- соціальне дисциплінування.

Територіалізація обмежувала географічне поширення певної конфесії та мала кілька визначних наслідків. Вона сприяла становленню ранньоабсолютистських монархій, створювала умови для переходу церковних структур під контроль держави, що фактично означало їх одержавлення, та змінювала суспільний менталітет. Секуляризація охоплювала різноманітні аспекти розвитку ранньомодерного суспільства, від соціально-політичних до правових, забезпечуючи консолідацію суспільства на засадах, які відрізнялися від традиційних середньовічних уявлень. Зміст соціального дисциплінування, як зазначає Г. Р. Шмідт, полягав у протистоянні народній культурі, що реалізовувалось через подолання впливу середньовічних традицій, моралізацію родинних взаємин і посилення індивідуальної обізнаності про ідейний зміст певної конфесії. Отже, конфесіоналізація виступала складним і багатоаспектним процесом, що охоплював політичні, правові та соціокультурні трансформації [1, с. 101]. І це добре унаочнено на прикладі релігійно-полемічних та

соціально-політичних процесів в Англії під час Громадянської війни.

Висновки. Таким чином, події 1640-х рр. в історії Англії позначилися не лише складними перипетіями боротьби за владу й вплив між Карлом I та парламентом, що вилилося у Громадянську війну, а й ознаменували складний процес подальшої релігійної диференціації й інституалізації, який був започаткований ще реформаційними кроками Генріха VIII. Еклезіологічна полеміка та памфлетна форма донесення своїх думок до опонента й до суспільства в окреслений період в Англії є проявом конфесіоналізації, де процеси територіалізації та соціального дисциплінування відбувалися через жорстке ідеологічне зіткнення різних поглядів на церковний устрій, роль священнослужителів і мирян, а також трактування Святого Письма.

Розмежування пуританізму на пресвітеріан та індепендентів відбулося по лінії ставлення до державної влади, церкви та релігії. Пресвітеріани прагнули замінити королівський єпископат парламентською пресвітерією, тоді як індепенденти вибороли право на автономію громад й широке залучення вірян у церковно-релігійне життя. Конфлікт сприяв залученню в орбіту публічного дискурсу нових соціальних прошарків та змінив гендерне обличчя богословської думки, що підірвало вікову патріархальну монополію на релігійну істину й доктрини та сприяло подальшій демократизації різних сфер життя.

Релігійна диференціація підняла на поверхню суспільно-політичних процесів рух левеллерів, що мало вплив на соціальну стратифікацію та політичну ієрархію в країні.

Список літератури:

1. Каріков С. Лютеранська конфесіоналізація XVI ст. у Саксонії: основні тенденції сучасної історіографії. *Міждисциплінарні гуманітарні студії. Серія: Історичні науки*. 2017. Випуск 3. С. 99–109.
2. Bossy J. *The English Catholic Community, 1570–1850*. London: Darton, Longman and Todd, 1975. 464 p.
3. Bradley R. D. «*Jacob and Esau struggling in the Wombe*»: a study of Presbyterian and independent religious conflicts 1640-1648 with particular reference to the Westminster Assembly and the pamphlet literature. *Doctor of Philosophy (PhD) thesis*. University of Kent, 1975. DOI: <https://doi.org/10.22024/UniKent/01.02.86374>. URL: <https://kar.kent.ac.uk/86374/>
4. Chung Y. Ecclesiology, Piety, and Presbyterian and Independent Polemics During the Early Years of the English Revolution. *Church History*, 2015, 84:2. P. 345–368. DOI: <https://doi.org/10.1017/S0009640715000074> URL: <https://www.sci-hub.box/10.1017/s0009640715000074>
5. Dunne L. John Locke: What are the Limits of Human Understanding? *The Collector*. URL: <https://www.thecollector.com/john-locke-human-understanding/>
6. Elliott P. Duelling Ecclesiologies: 1640s Religious Independency in Katherine Chidley's Separatism vs. Thomas Edwards's Presbyterianism: Duelling Ecclesiologies. *Journal of Religious History*, 2016, 41(3). DOI: <https://doi.org/10.1111/1467-9809.12399>
7. Gaines A. V. The Problem of Church Government and Emergent Presbyterianism in the Long Parliament, 1640 – 1643. 142 p. *University of York. History Department*. June 2021. URL: <https://etheses.whiterose.ac.uk/id/eprint/29821/>

8. Gentles I. Chidley, Katherine (fl. 1616–1653), religious controversialist and Leveller. *Oxford Dictionary of National Biography*. 2008, January 03. URL: <https://www.oxforddnb.com/view/10.1093/ref:odnb/9780198614128.001.0001/odnb-9780198614128-e-37278>
9. Great rebellion, English Revolution or War of Religion? *UK Parliament*. URL: <https://www.parliament.uk/about/living-heritage/evolutionofparliament/parliamentaryauthority/civilwar/overview/great-rebellion/>
10. Hahn M. *How useful is the «confessionalization thesis» as an account of the impact of the German Reformation?* URL: https://www.academia.edu/24267494/How_useful_is_the_confessionalization_thesis_as_an_account_of_the_impact_of_the_German_Reformation
11. Hughes H. «The public profession of the nation»: religious liberty and the English Church under Oliver Cromwell. Cromwell Study Day: October Cromwell's Religion. P. 14-26. *The Cromwell Assotiation*. 2015. URL: <https://www.olivercromwell.org/wordpress/the-public-profession-of-the-nation-religious-liberty-and-the-english-church-under-oliver-cromwell/>
12. Mahony M. P. The Presbyterian party in the Long Parliament, 2 July 1644– 3 June 1647 [PhD thesis]. University of Oxford. 1973. URL: <https://ora.ox.ac.uk/objects/uuid:2c94758f-f66e-4a9c-9122-275b2254d4e9>
13. Mitchel G. Levellers. *EBSCO Knowledge Advantage*. 2022. URL: <https://www.ebsco.com/research-starters/history/levellers>
14. Parliament and Religion. *The History of Parliament. British Political. Social & Local History*. URL: <https://www.historyofparliamentonline.org/themes/religion>
15. Presbyterians, Independents and the New Model Army. *UK Parliament*. URL: <https://www.parliament.uk/about/living-heritage/evolutionofparliament/parliamentaryauthority/civilwar/overview/presbyterians/>
16. Radulovic I. Oliver Cromwell: Dictator of England. *The Collector*. URL: <https://www.thecollector.com/oliver-cromwell-english-civil-war/>
17. Reinhard W. Zwang zur Konfessionalisierung? Prolegomena zu einer Theorie des konfessionellen Zeitalters. *Zeitschrift Für Historische Forschung*, 1983. № 10(3), pp. 257–277. URL: <http://www.jstor.org/stable/43571472>
18. Schilling H. *Konfessionskonflikt und Staatsbildung: Eine Fallstudie über das Verhältnis von religiösem und sozialem Wandel am Beispiel der Grafschaft Lippe*. Gütersloh : Gütersloher Verlagshaus Mohn, 1981. 443 p. URL: <https://archive.org/details/konfessionskonfl0048schi>
19. Scott D. The Independents and the Long Parliament, 1644-48. *The History of Parliament. British Political. Social & Local History*. URL: <https://www.historyofparliamentonline.org/themes/politics/independents>
20. Simkin J. New Model Army. *Spartacus Educational*. 2020. URL: <https://spartacus-educational.com/STUmodelarmy.htm>
21. Simkin J. Thomas Edwards. *Spartacus Educational*. 2020. URL: https://spartacus-educational.com/Thomas_Edwards.htm
22. Simkin J. Katherine Chidley. *Spartacus Educational*. 2020. URL: https://spartacuseducational.com/Katherine_Chidley.htm
23. Standjofski A. The English Civil War: The British Chapter of Religious Violence. *The Collector*. URL: <https://www.thecollector.com/english-civil-war-thirty-years-war/>

Sudakov S.M. POLEMICS BETWEEN PRESBYTERIANS AND INDEPENDENTS IN THE 1640S AS A STAGE OF CONFESSIONAL DIFFERENTIATION

The article, based on the concept of confessionalization developed by German researchers W. Reinhard and G. Schilling, attempts to explore the discourse of the polemic between Presbyterians and Independents in England in the 1640s. The events of the English Revolution are considered through the prism of religious and institutional processes that reflected the complex ontological, social and socio-political process of the formation and establishment of new religious and church structures that claimed political influence.

The evolution of historiographical views on the events of the English Revolution and the role of religious institutions in the course and consequences of these events is emphasized. In particular, the perception of socio-political changes through the prism of both pan-European processes and intra-English religious transformations is highlighted.

The main milestones of the Civil War in England are outlined, which were directly related to the religious factor. In particular, the essence of the ecclesiological split between the Presbyterian vision of the development of the Church as a rigidly structured state institution and the independent view of the autonomy of congregations and the importance of the role of the individual is highlighted.

Special attention is focused on the personalized dimension of the polemic on the example of the «pamphlet confrontation» between Thomas Edwards and Catherine Chidley. More objectively, attention is focused on the figure and activities of K. Chidley as an example not only of religious transformations of society, but also of a kind of feminist precursor of further social shifts in patriarchal society. It is emphasized that the publication

of T. Edwards' «Gangrene» became a kind of manifesto of Presbyterian rigorism and dogmatism. While the pamphlets of C. Chidley represented female subjectivity in the theological discourse of the time and were the voice of religious minorities.

The role of the Independents in the Long Parliament and in the creation of the New Model Army and the radicalization of political initiatives is outlined. The attitude towards manifestations of Catholicism and the Leveller movement is also briefly mentioned.

The results emphasize that the events of the Civil War and the polemics of the 1640s laid the foundations for the further formation of religious tolerance and other democratic changes in England.

Keywords: England, Civil War, Independents, C. Chidley, Charles I, O. Cromwell, Presbyterians, Puritans, Leveller movement, T. Edwards.

Дата першого надходження статті до видання: 30.01.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 25.02.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 01.05.2026